ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію ПАНАРІНА АНДРІЯ СЕРГІЙОВИЧА
ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ПРИ НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКИХ СИСТЕМАХ ПРАВЛІННЯ
подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

З огляду на ступінь поширення напівпрезидентських систем державного правління звернення до аналізу цих систем є цілком зрозумілим для сучасної політичної науки. Оскільки Україна за формально-конституційними ознаками також належить до цієї системи правління, але ступінь політичної стабільності в нашій державі незадовільний, що не просто гальмує процеси політичної модернізації, а й призводить до вкрай гострих владних і суспільно-політичних конфліктів, є потреба не стільки вдосконалення, а елементарного грамотного використання інструментальних можливостей напівпрезидентських моделей державного правління. Це обумовлює необхідність вивчення досвіду функціонування аналогічних моделей державного правління і екстраполяції отриманих знань у вітчизняну політичну практику, що дійсно робить заявлену тему дослідження актуальною і з теоретичної, і з практичної точки зору.

Крім того, заявлена тема є маловивченою в Україні. А роботи, в яких досліджується ця проблема, і які називає автор (за деяким виключенням), навряд чи можна вважати такими, що розкривають тему. Більше того, тема політичної стабільності і як противага їй – тема політичних конфліктів (насамперед конфліктів всередині влади) загалом є малодослідженою в Україні. Тому розробка інструментарію порівняльного аналізу політичної стабільності в напівпрезидентських системах правління, верифікація та апробація його на досвіді країн Європи й України, що є метою дослідження, дають підстави підтвердити **актуальність представленого дослідження**.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій ґрунтується, по-перше, на достатньому використанні джерел та літератури, які стосуються проблеми стабільності напівпрезидентських республік; по-друге, на науково обґрунтованому використанні і проведеному на цій основі аналізу емпіричних даних, які наочно підтверджують висновки та положення, зроблені автором у дисертації; по-третє, обґрунтованому з точки зору окреслених у дисертації мети та завдань аналізі теоретичних положень, понять та категорій, які стосуються заявленої теми.

Більше того, заявлена у дисертації постановка питання стабільності напівпрезидентських республік, аналізу інституційних і позаінституційних чинників політичної стабільності є новаторським для вітчизняної політичної науки. І власне сам цей факт підтверджує **наукову новизну** представленої роботи.

У дослідженні визначено і представлено співвідношення понять «стабільність», «стійкість» та «незмінність»; «форма державного правління» та «система державного правління»; «напівпрезидентська система правління» та її різновиди, конструктивна політична стабільність (с.29); визначено і розкрито індикатори та способи вимірювання політичної стабільності; розкрито межу, де закінчується політична стабільність і починається політичний конфлікт. Це дає підстави констатувати, що окреслені завдання дослідження виконані повною мірою.

В представленій роботі чітко окреслено об’єкт і предмет дослідження, перевірено і загалом доведено робочу гіпотезу дослідження. На підставі аналізу індексу форми правління та оцінки політичної стабільності від проекту Worldwide Governance Indicators запропоновано інструментарій порівняльного політологічного аналізу політичної стабільності в напівпрезидентській системі правління: зокрема, виділено групи інституційних (когабітація, сценарії відносин між президентом і парламентом, тип напівпрезидентської системи, сила президента), соціально-економічних (рівні легітимності влади, безробіття, корупції, етномовної диференціації суспільства, а також ВВП і темпів його зростання) індикатори політичної стабільності.

Достатньою для досягнення окресленої мети є **емпірична база дослідження**, а саме оцінки політичної стабільності від проекту Worldwide Governance Indicators; індексів демократії, які розраховано за методами «The Economist Intelligence Unit», «Polity IV Individual Country Regime Trends» і «Freedom House», «Індекс недієздатності держав» від «The Fund for Peace», що також додає фаховості представленому дослідженню.

Окремої уваги і прикладного значення для вітчизняної політичної науки з огляду переходу нашої країни до парламентської форми державного правління (А. Панарін у дисертації такий різновид форми правління вживає у термінах «президенціалізована парламентська форма правління») дослідження впливу когабітації та інших сценаріїв напівпрезиденталізму на рівень політичної стабільності правління, а саме: консолідованої уніфікованої більшості (коли партійна належність президента, уряду й абсолютної більшості парламенту збігаються), правління розділеної більшості (коли президентові протистоїть уряд, який належить до іншої партії і його підтримує абсолютна більшість парламенту), правління розділеної меншості (коли президент формує уряд, який не користується підтримкою абсолютної більшості парламенту). Важливість цих досліджень обумовлена й тим, що тепер будь-які з вищенаведених варіанти і політичні конфігурації є цілком реалістичними для вітчизняного політичного процесу.

Особливо хочемо відмітити використаний у дисертації перелік джерел і порядок цитування. Робота написана на основі використання зарубіжних джерел та літератури з даної проблематики, що свідчить про високу фаховість автора і дає підстави говорити про достатню обґрунтованість гіпотези дослідження, положень новизни, висновків дисертаційного дослідження.

Вважаємо науково обґрунтованою і такою, що ретельно використана при проведенні даного дослідження заявлена методологія. Власне використання заявленої методології, а саме case-study (автор це називає методом окремих випадків), крос-національні порівняння, крос-регіональні порівняння, порівняння контрастних і подібних країн, типологічні та класифікаційні схеми, статистичні і дескриптивні дослідження, крос-темпоральні порівняння свідчить про належну фаховість здобувача і додає обґрунтованості висновкам і положенням дослідження.

Слід погодитися з А. Панаріним, що важливою є класифікація напівпрезидентських систем, оскільки вона має для нас насамперед практичну значущість. Виділяючи різні види напівпрезидентської форми правління, акцентується увага на її функціонуванні і наслідках; на тому, які типи напівпрезидентської системи можуть зумовити серйозні інституційні конфлікти, і загрожують стабільності системи. Прогнозування можливих наслідків певного різновиду напівпрезидентської системи може допомогти уникнути помилок у політичній і конституційній інженерії.

При викладеній позитивній оцінці представленого дисертаційного дослідження **ряд положень дисертації носять дискусійний характер, або потребують уточнення.**

По-перше, вважаємо таким, що потребує уточнення положення автора, яке винесене у новизну дослідження, що парламентаризовані напівпрезидентські системи правління не завжди сприяють формуванню політичної стабільності порівняно з іншими типами напівпрезидентських систем. Загалом дане твердження є обґрунтованим у дисертації, однак у такому разі постає питання що є важливішим для молодих демократій – політична стабільність, чи політичний розвиток, який неминуче супроводжується політичною нестабільністю або політичними конфліктами. Зокрема, парламентська модель (автор її називає президенціалізованою парламентською моделлю) підвищує рівень політичної конкуренції, що, своєю чергою, руйнує монополізацію влади і є умовою для інституціоналізації демократії. Крім того, така модель спричиняє зниження політичної корупції, що так самою є загрозою національній безпеці більшості молодих демократій. Тобто тут очевидно йдеться про необхідність пошуку оптимального співвідношення рівнів політичної стабільності і політичної змінності, а також факторів переходу політичної стабільності із категорії стагнаційних, що характерно для недемократичних режимів, у категорію динамічних.

По-друге, варто уточнити поняття, якими автор оперує в дослідженні, а саме: динамічна стабільність і стагнаційна стабільність; твердження автора, що стабільність – це відсутність політичного конфлікту між органами державної влади. У такому разі стосовно політичних інститутів потребує уточнення поняття «політичний конфлікт». Так само не згодна з твердженням, що мінімальна політична стабільність – це відсутність воєн (підрозділ 2.1). На наш погляд, конфлікт виникає тоді, коли політичні інститути перестають виконувати свої функції, хоча подібне твердження побіжно розглянуто в дисертації.

По-третє, виділяючи напівпрезидентські форми правління, автор до розряду таких країн відносить ряд пострадянських республік, зокрема Росію та Білорусь. Однак, зважаючи на те, що це країни транзитні, де розходження між конституціями формальними і реальними – досить значимі, не можу погодитися з тим, що ці країни варто ставити в один ряд з країнами сталої демократії, аналізуючи фактори політичної стабільності в них. Адже добре відомо, що ці країни, які і транзитні країни, - в принципі, - це країни з високим рівнем персоніфікації політики, де формальні політичні інститути не працюють, а джерела легітимності влади принципово відмінні від країн сталої демократії. Відповідно й фактори політичної стабільності є вкрай суб'єктивними, що не дає підстави ставити їх в один ряд із країнами сталої демократії.

По-четверте, серед джерел і факторів політичної стабільності у напівпрезидентських режимах дисертант стверджує, що тип політичного режиму не впливає на рівень політичної стабільності. Це твердження автор переконливо доводить, однак при цьому не враховано, на наш погляд, у цьому твердженні той факт, що у авторитарних країнах партійна система, виборча система часто слугують засобами легітимації провладних політичних сил, що свідчить про їх декоративний характер. Відповідно стверджувати про те, що партії, відсутність ситуації когабітації і т.ін. не поширюється на такі країни, хоча з формальної точки зору це може виглядати цілком правдоподібно. Проте природа такої стабільності за своєю суттю інша – це стагнаційна за своєю суттю політична стабільність, яка підтримується іншими засобами і має відповідно, іншу природу, хоча так само характеризується відсутністю політичних конфліктів між органами державної влади.

По-п'яте, слід визнати, що новим для вітчизняної політичної науки є дослідження впливу на політичну стабільність типу парламентської більшості та, відповідно, типу уряду. По суті у нас цими питаннями займалися тільки А. Романюк, В. Литвин, В. Панчак-Бялоблоцкий, Ю. Левенець, В. Ковалевський і автор цього відгуку. Однак високий рівень персоніфікації політики і вкрай недосконалий стан політичних інститутів обумовлюють різні сценарії розвитку політичних процесів. У дисертації автор розмежовує три сценарії напівпрезидентських систем: правління консолідованої уніфікованої більшості (коли партійна належність президента, уряду й абсолютної більшості парламенту збігаються), правління розділеної більшості (коли президенту протистоїть уряд, який належить до іншої партії і підтримуваний абсолютною більшістю парламенту), правління розділеної меншості (коли президент формує уряд, що не користується підтримкою абсолютної більшості парламенту). Звісно, і це доведено у дослідженні, найбільший потенціал політичної стабільності закладений у сценарій уніфікованої більшості, суттєво меншим володіють сценарії розділеної більшості та розділеної меншості. Однак важливим з точки зору прикладного значення цього дослідження уточнити фактори політичної стабільності т.з. «широких коаліцій», що є проблемою більшості молодих

дослідженні, найбільший потенціал політичної стабільності закладений у сценарій уніфікованої більшості, суттєво меншим володіють сценарії розділеної більшості та розділеної меншості. Однак важливим з точки зору прикладного значення цього дослідження уточнити фактори політичної стабільності т.з. «широких коаліцій», що є проблемою більшості молодих демократій, зокрема й України, коли широка коаліція ніби є, але це не гарантує, а в окремих випадках вкрай ускладнює, ефективну роботу парламенту.

Проте висловлені зауваження слід сприймати як точку зору опонента на проблему і вони суттєво **не знижують фаховий рівень представленої праці**. Автореферат адекватно відображає зміст дисертації. Робота достатньо апробована у наукових фахових виданнях і на наукових заходах.

Загалом дисертаційне дослідження виконане на належному теоретичному рівні, є об'єктивним і виваженим, позбавленим політичної упередженості і вирішує важливе наукове завдання, а саме: окреслює і науково обґрунтовує механізми аналізу і застосування інституційних та позаінституційних чинників політичної стабільності напівпрезидентських моделей державної влади. Висловлені висновки та рекомендації можуть бути використані як при підготовці навчальних курсів з теорії політичних інститутів, так і при залученні інституційних механізмів підтримки стабільності політичної системи у науковій чи аналітичній роботі.

Проведений аналіз дисертаційної роботи дає підстави для висновку, що дисертаційне дослідження Панаріна Андрія Сергійовича «Політична стабільність при напівпрезидентських системах правління» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, паспорту заявленої спеціальності, а її автор Панарін А.С. заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:
доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу теоретичних
і прикладних проблем політології
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

2 жовтня 2015 р. **Г.І. Зеленько**

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:
Начальник відділу кадрів
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України